

พระราชนิพนธ์ โคลง-ฉันท

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่ระลึก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ ✓

หม่อมเจ้าประสพศรีจรัสรวัต จรัสรวัต

ณ สุสานหลวง

วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๔๘๔

พิมพ์ที่โรงเรือนช่างพิมพ์ วัดสังเวช

พระราชนิพนธ์ โคลง-ฉันท์

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่
พระลึก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ ✓

หม่อมเจ้าประสพศรีจิระประวดี จีระประวดี

ณ สุสานหลวง

วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๔๘๔

พิมพ์ที่โรงเรือนช่างพิมพ์ วัดสังเวช

เลขที่ ๑๓.

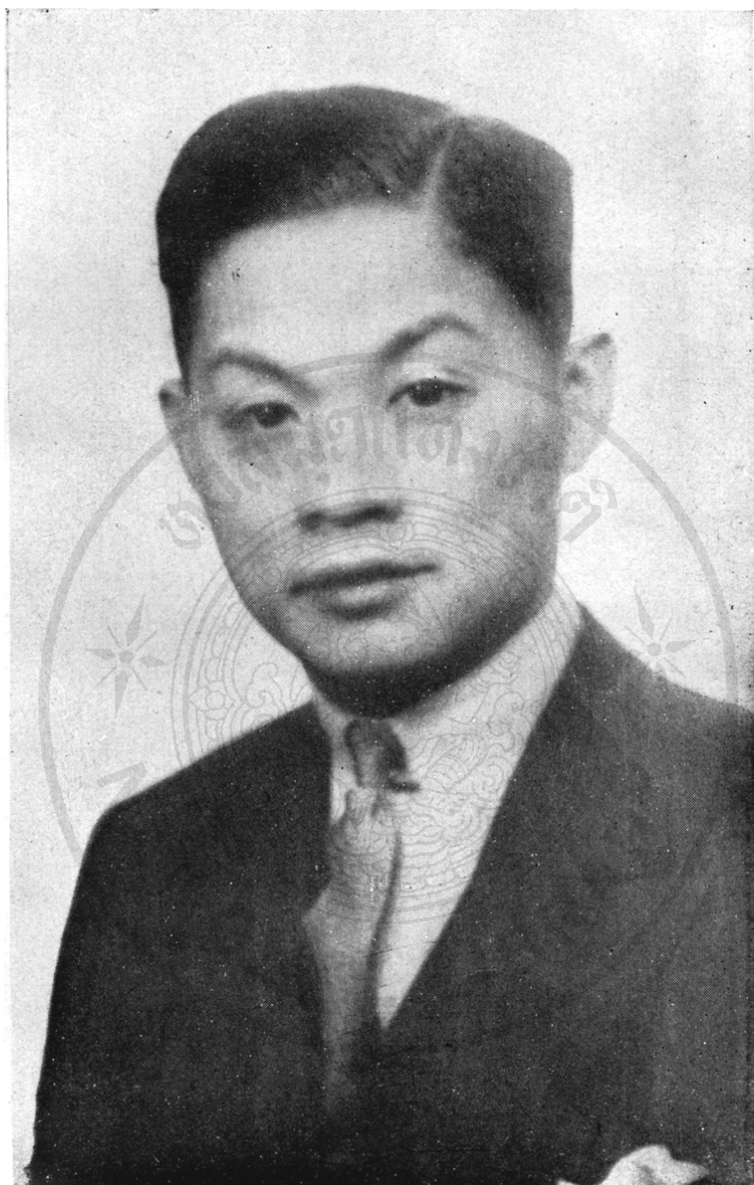
เลขที่ ๓. ๔๔

เลขที่ ๑๓.

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND

31111005350474

หม่อมเจ้าประสมศรีจิระประวัต จีระประวัต
(ถ่าย พ.ศ. ๒๔๗๔)

ประวัติ

นายพันตรี หม่อมเจ้าประสมศรีจิระประวัติ จิระประวัติ

ประสูติ วันพฤหัสบดีที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๔๔
ที่วังมหานาค ศึกษาวิชาสามัญ และวิชาทหารใน ประเทศ อังกฤษ
รับราชการ ประจำการในกองทัพบก รวมเวลา ๑๕ ปี ๑ เดือน แล้ว
ปฏิบัติกิจการส่วนพระองค์ต่อมา ๕ ปีเศษ ประชวรวัณโรคในปอด
ชนิดแรง สิ้นชีพตักษัยวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๓
พระชนม์ ๓๙ ปี ๑๒ วัน

จอมพล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช
ต้นตระกูลจิระประวัติ มีพระโอรสธิดา ดังต่อไปนี้ตามลำดับใน
หม่อมเจ้าหญิงประวาศสวัสดิ์ (โสณกุล) ๑. หม่อมเจ้าหญิงวิมล
บัณฑุรา ๒. หม่อมเจ้าหญิงนิภาสวัสดิ์ ๓. หม่อมเจ้าชายประสมศรี
จิระประวัติ ๔. หม่อมเจ้าหญิง (สิ้นชีพตักษัยเมื่อประสูติ) และ
ในหม่อมเจ้าหญิงสุนนมาลย์ (โสณกุล) ๕. หม่อมเจ้าชาย
นิทัศน์นารถ ๖. หม่อมเจ้าชายขจรจิระพันธุ์

พระมารดาสิ้นชีพตักษัยเมื่อหม่อมเจ้าประสมศรีฯ มีพระชนม์

จบเศษ

การศึกษา

พระบิดา ต้องพระ ประสงค์ ให้เป็นทหาร เช่นเดียวกับ พระองค์ท่าน หม่อมเจ้าประสมศรีจึงเข้าเป็นนักเรียน นายร้อยทหารบกแต่ยังเยาว์ เมื่อครั้งโรงเรียนนั้นยังมีชั้นประถมอยู่ ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ สอบไล่ได้ชั้นประถม ๑ ในปีเดียวกันนั้น กรมหลวงนครไชยศรีฯ เสด็จประพาส และรักษาพระองค์ในประเทศต่างๆ ในยุโรป และหม่อมเจ้าประสมศรีตามเสด็จ ครั้นพระบิดาเสด็จกลับประเทศไทย ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ หม่อมเจ้าประสมศรีก็เสด็จอยู่ศึกษาต่อไปในประเทศอังกฤษ ในชั้นต้นได้เล่าเรียนอยู่กับเด็กๆ ในครอบครัวของ เทอร์ ออนเนอร์เบอล เอเวราต เปปัส ที่เมืองวอลทัมครอสส์ ใกล้ลอนดอน เป็นเวลาปีเศษ ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้เข้าโรงเรียน เซนต์ซีเปรียนส์ ที่เมืองอัสตบอร์น ซึ่งเป็นโรงเรียนเตรียม คือโรงเรียนกึ่งนอนเทียบชั้นประถม เตรียมสำหรับเข้าโรงเรียนบับบลิคสกูลต่อไป ใน พ.ศ. ๒๔๕๙ สอบคัดเลือกและได้เข้าโรงเรียน เซลเทอร์นัม คอลเลจ ซึ่งเป็นบับบลิคสกูล ที่ใหญ่และมีชื่อเสียงที่สุด โรงเรียนหนึ่งในประเทศอังกฤษ และมีแผนกเตรียมสำหรับศึกษาวิชาทหารโดยเฉพาะ ศึกษาอยู่ในโรงเรียนนี้ ๔ ปี ในการเรียนสม่ำเสมอและในการกีฬาสามารถจนได้เป็นหัวหน้าทีมรักบี้ฟุตบอลล์

ก

และหัวหน้าคณะคนหนึ่งในที่สุดท้าย ในคณะ (เฮาส์) ที่ชื่อว่านิวก
ใน พ.ศ. ๒๔๖๓ สอบคัดเลือกได้เข้าศึกษาวิชาทหารปืนใหญ่ใน
โรงเรียนนายร้อยทหารบกของอังกฤษที่เมืองวูลิช (เทอร์ รอยแยล
มิลิตารี แอแคเดมี วูลิช) ในสถานศึกษาได้รับยศเป็น นายสิบโท
นักเรียน นายร้อย และได้รับเลือกสามารถในการต่อมวย ใน
พ.ศ. ๒๔๖๕ เมื่อสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยแล้ว ได้
รับพระราชทานยศเป็นนายร้อยตรี สังกัดกรมทหารปืนใหญ่ที่ ๑
รักษาพระองค์ ต่อจากนั้น ได้ศึกษาและฝึกหัดเพิ่มเติม ในกองทัพบก
อังกฤษอีก ๑ ปี สังกัดอยู่กับ รอยแยลฟีลด์อาร์ติลเลอรี บริเวณที่ ๑
ณ สำนักฝึกหัดวิชาทหารปืนใหญ่ที่ตำบล ลักฮิล ในพื้นที่ราบชอลสเบรี
ในภาคตะวันตกของประเทศอังกฤษ กลับถึงประเทศไทยวันที่ ๒๘
กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๖

ราชการ

เมื่อถึงประเทศไทยแล้ว ได้ทรงเริ่มรับราชการ ในกรมจเร
ทหารปืนใหญ่ ณ ศาลาว่าการกระทรวงกลาโหมอยู่ ๑ ปี แล้วย้ายไป
รับราชการในกรมทหารปืนใหญ่ที่ ๑ รักษาพระองค์ ในหน้าที่นาย
ทหารคนสนิทของผู้บังคับการ ป.๑. ร.อ. วันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ.
๒๔๖๘ ย้ายไปประจำกองบัญชาการกองทัพน้อยที่ ๒ พิษณุโลก

วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นรองผู้บังคับการ กองร้อยที่ ๒
 กองพันทหารปืนใหญ่ที่ ๑ ร.อ. วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๑
 เป็นผู้บังคับกองร้อยที่ ๒ กองพันทหารปืนใหญ่ที่ ๑ ร.อ. วันที่ ๑
 กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นผู้บังคับกองพันที่ ๒ กรมทหาร
 ปืนใหญ่ที่ ๑ ร.อ. ซึ่งเป็นกองพันที่เริ่มใช้เครื่องขนต้ลากแทนม้า
 และหม่อมเจ้าประสพศรี ได้เป็นผู้ทดลองเครื่องขนต้มอริส ๖ ล้อ
 วันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ ย้ายเข้าประจำการกรมเสนา
 ธิการทหารบก แล้วทางราชการได้ส่งออกไปดูการทหารในทวีป
 ยุโรป และอเมริกา และในระหว่างที่สมเด็จพระปกเกล้าเสด็จไป
 รักษาพระองค์ในสหรัฐอเมริกา หม่อมเจ้าประสพศรี ได้เป็น
 ราชองครักษ์ประจำพระองค์ วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕
 กลับจากดูงานในต่างประเทศเข้าประจำกรมจเรทหารปืนใหญ่ วันที่
 ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ย้ายเข้ากรมราชองครักษ์ เป็น
 ราชองครักษ์ประจำ และเมื่อสมเด็จพระปกเกล้าเสด็จทวีปยุโรป
 รักษาพระองค์ครั้งที่ ๒ หม่อมเจ้าประสพศรีได้ตามเสด็จในหน้าที่
 ครั้นเมื่อทรงสละราชสมบัติแล้ว หม่อมเจ้าประสพศรีกลับประเทศ
 ไทยเข้าประจำกรมในกรมราชองครักษ์ตามเดิม วันที่ ๑ กรกฎาคม
 พ.ศ. ๒๔๗๘ เข้าประจำกองบังคับการกองทัพบก วันที่ ๑ พฤศจิกายน

พ.ศ. ๒๔๗๘ ออกจากประจำการรับราชการเป็นนายทหารกองหนุนต่อไป

ได้รับพระราชทานยศตามลำดับดังนี้ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นนายร้อยตรี วันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นนายร้อยโท วันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นนายร้อยเอก วันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นนายพันตรี

ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์คือ ตติยจุลจอมเกล้ารัตนภรณ์รัชกาลที่ ๗ ชั้น ๓ จตุรตถาภรณ์มงกุฎไทย

การกีฬาและการสมาคม

ในทางการกีฬาและการสมาคม นอกจากที่กล่าวไว้ในตอนการศึกษา หม่อมเจ้าประสพศรี ได้ทรงเป็นหัวหน้ากรรมการกีฬาของสมาคมกีฬามหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งทรงจัดให้มีการแข่งขันกีฬามหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยขึ้นเป็นประจำทุกปี เมื่อกลับมาประเทศไทยแล้ว ก็ได้พระทัยในการกีฬาต่างๆ ตลอดมา และได้เป็นสมาชิกของสโมสรการกีฬาและสโมสรการสมาคมมากแห่ง เช่น ราชกรีฑาสโมสร ราชตฤณมัยสมาคม สโมสรสีลม สโมสรกอล์ฟดุสิต สโมสรขมิ้น และโปโล สมาคมนักเรียนเก่าอังกฤษ และสโมสรโรตารี ทรงเป็นกรรมการสมาคมสงเคราะห์สัตว์ราชตฤณมัยสมาคม (เป็นประธานกรรมการ ๒ ครั้ง) และแผนกแข่งม้าของราชกรีฑา

สโมสร เมื่อกลับมาประเทศไทยครั้งแรก ฟุตบอลล์ชนะเลิศรักบี้
ยังเล่นกันที่ราชกรีฑาสโมสร แห่งเดียว และหม่อมเจ้าประสมศรี
เป็นคนไทยคนแรกคนหนึ่ง ที่เล่นเกมนี้ ตลอดมา และได้เข้าทีมของ
สโมสนี้ เวลาต่อสู้กับทีมไชน่ฮ้อนหรือ ทีมทหารอังกฤษที่เข้ามาเล่น
เป็นคราว ๆ ในตอนหลังนี้ ได้เป็นหัวหน้าคนแรกของทีมราชฤทธ-
มัยสมาคม อันมีชื่อเสียงและซึ่งได้ส่งเสริมกีฬาประเภทนี้ จน
เป็นที่นิยมขึ้นใน ระหว่างคนไทยอย่างรวดเร็ว ใน ๒-๓ ปีที่แล้วมา
สำหรับประชาชนทั่วไป พระนามหม่อมเจ้าประสมศรี เป็นที่รู้จัก
กันแพร่หลายเนื่องจากการแข่งม้า ซึ่งทรงเล่นในนาม “คอก
มหานาค” (เสือส่เสด หมวกส่ชมภู) ตั้งแต่หม่อมเจ้าประสมศรี
เริ่มแข่งม้าเมื่อประมาณ ๑๕ ปีมานี้ “คอกมหานาค” อยู่ในลำดับ
ที่เด่นในบัญชีเจ้าของม้าที่ได้ชนะเลิศมาครั้ง และใน พ.ศ. ๒๔๘๒
เป็นเจ้าของชนะเลิศมากที่สุด นอกจากเป็นเจ้าของม้าออสเตรเลีย
หม่อมเจ้าประสมศรี ทรงสะสมม้าเองในวังมหานาคด้วย และลูก
ผสมที่เกิดขึ้นได้ขนาดใหญ่กว่าที่เคยมาแต่ก่อน พ่อม้าตัวสำคัญ
ของคอกนี้ชื่อ มัคคุเทศก์ และลูกผสม เช่น พารณี พรามินี
พรหมาศ ดรณี กิณี มณฑาเทวี และสฤณี เป็นม้าที่นักแข่งม้า
รู้จักกันแพร่หลาย การแข่งม้าเที่ยวสำคัญ ๆ ที่หม่อมเจ้าประสมศรี
ได้เคยชนะเลิศร่วมกับพระราชทาน ๒ ครั้ง และเที่ยวดาร์บี ๑ ครั้ง.

คำนำ

โคลงฉันท์ ตัวอย่างพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๕ ต่อไปใน
พระวรเวทพิศิษฐ์ อาจารย์หัวหน้าแผนกภาษาไทย แห่งคณะอักษร-
ศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้เอื้อเฟื้อ ทำ
การค้นคว้ารวบรวมจากต้นฉบับหลายแห่งต่าง ๆ กัน การเลือกเฟ้น
ตลอดจนหมายเหตุหลังบท พระวรเวทฯ ได้ช่วยทำให้ทั้งสิ้น ใน
การที่ท่านได้สละเวลาอันไม่น้อย เพื่อให้ความช่วยเหลือ เจ้าภาพ
รู้สึกคุณของท่านเป็นอย่างยิ่ง และขอถือโอกาสนี้แสดง และ
บันทึกไว้.

บัญชีเรื่อง

พระราชนิพนธ์ โคลง — ฉันท

เชิงสังวาส

พรรณนาชมความงาม

รรรยาและภานิก

โคลงกระทุ้สุภานิก

วชิรญาณสุภานิก

สุภานิกพิพิธธรรม

โคลงสุภานิก อีสปปกรณ์

โคลงสุภานิก ขางปะดิน

สุภานิกสอนผู้เป็นข้าราชการ

โคลงสุภานิก โสฬสไตรยางค์

โคลงสุภานิก นฤทมนการ

เบ็ดเตล็ด

พระราชนิพนธ์ฉันท

หน้า

๑

๒

๕

๘

๙

๑๒

๑๓

๑๔

๑๖

๑๙

๒๑

๒๗

๓๑

๔๐

พระราชนิพนธ์ โคลง - ฉันท์

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นกวีชนเยี่ยมพระองค์หนึ่งในบรรดากวีไทย พระองค์ทรงชำนาญในทางบทกลอนทุกชนิด และพระราชนิพนธ์ของพระองค์ที่ทรงไว้ทุกแห่ง มีรสชาติไพเราะเพราะพริ้งชวนให้อ่าน สมถะมีกวีเอกแท้ พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์ทั้งโคลงฉันท์กาพย์กลอนไว้มากเรื่องและมากแห่ง เหลือที่จะนำมาบรรยายในสมุดเล่มนี้จนให้หมดได้ ถ้าท่านมีความประสงค์จะใคร่อ่านพระราชนิพนธ์ของพระองค์ให้ครบถ้วน ขอได้เลือกดูในหนังสือ “สารบัญคนเรื่อง” ของหอสมุดแห่งชาติ ซึ่งได้รวบรวมงานวรรณกิจของพระองค์ไว้มากที่สุดที่สามารถรวบรวมได้

ในหนังสือเล่มนี้จะเลือกแต่พระราชนิพนธ์บางชนิด และคัดแต่บางบทที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือต่าง ๆ ฉะเพาะแต่ที่เด่นและเยี่ยมยอดมาไว้เป็นเครื่องเชิดชูพระเกียรติยศเท่านั้น

ในบรรดาบทกลอนที่ไทยนิยมเล่นกันมาแต่โบราณ ถึงสมัยของพระองค์ท่าน สังเกตเห็นว่าพระองค์โปรดคำประพันธ์ชนิดโคลงมาก

กว่าอย่างอื่น เพราะฉะนั้นในหนังสือเล่มนี้จึงเลือกเก็บคำประพันธ์ชนิก
โคลง และแบ่งเป็นหมวดๆ โดยสังเขปดังนี้ คือ เจริญสวัสดิ์ พรรณนา
ชมความงามแห่งธรรมชาติ วรรณคดีและภาษิต และเย็บเคล็ด

คำประพันธ์ชนิกนั้น พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ไว้น้อยแห่ง
ถ้าไม่ใส่ใจในพระราชนิพนธ์ของพระองค์ ก็เกือบจะเข้าใจไปว่า พระองค์
ไม่ทรงสนทนากัน พระราชนิพนธ์คำประพันธ์ชนิกนี้จึงไม่มีใครแพร่หลาย

แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ พระราชนิพนธ์ชนิกนั้นเท่าที่คน
หาได้ แม้ว่าจะมีน้อยก็แสดงว่าพระองค์ทรงชำนาญในการแต่งฉันท
ทุกชนิก เพราะฉะนั้นหนังสือเล่มนี้จึงเก็บพระราชนิพนธ์ชนิก
เท่าที่หาได้มารวมไว้กับพระราชนิพนธ์โคลงอีกชนิกหนึ่ง

เจริญสวัสดิ์

โคลง ๔ สุภาพ

๑ โฉมเกิดเลิศลักษณ์ล้ำ	ควรชม
ดูเทพประสาทสม	เชกให้
มรรยาทแบบคายน	ควรเสนาห์ ถนอมแฮ
กลิ้งกลืนเสาวคนธ์ได้	เฟื่องฟูจรรรงค์ ฯ

โคลง دنبาทกฤษ

๒ แสนรักสุดรักเพียง	ชีวี แม่เฮย
เปรียบดั่งแว่นัยนา	พ้ออ้าง
แม่จากสักราตรี	ตรอมทเวษ
แม้ว่าเร็ดนุชร้าง	สุดปราณ
๓ อ้าดวงกมลเสผู้	เพ็ญลักษณ์
โถมเม้งามสคราญ	ยิ่งผู้
ดวงจันทร์จตุรงคักตร	วรรณช เสมอญา
โถมเม้งามจิตตัญ	ชำแด

หมายเหตุ โคลงเลขที่ ๒—๓ เป็นโคลงคู่ เพราะโคลงกัน
มีสัมผัสเกี่ยวกับบทกบต โคลงทั้ง ๓ บทนี้เป็นพระราชนิพนธ์ ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่ ท้าวภินทสารนุรักษ์ (เพิ่ม
รัตนทศนัย) ในฐานะที่พระองค์ทรงเคยเป็นพระอาจารย์สอนการกวีแก่
คุณท้าวเมื่อรับราชการเป็นเจ้าหมอยุ่งาน รวบรวม พ.ศ. ๒๔๑๖ และ
ยังมีโคลงบทอื่นอีกหลายบท ปรากฏในหนังสือการทำบุญอายุครบ ๗ รอบ
ของท้าวภินทสารนุรักษ์ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๘๔

โคลง ๔ สุภาพ

๔ โฉมงามนามเพราะเพียง	โฉมงาม พี่เอย
ปลาอ่ร่อยร่วมนาม	แต่เนื้อ
งามนุชฟ้สุดตาม	เต็มรัก งามนา
งามเสนานรลักษณเกอ	กอบให้เห็นงาม

พระราชนิพนธ์ยันทนทรงเมื่อเสด็จประพาสจันทบุรี พ.ศ. ๒๔๑๘
เมื่อเสด็จถึงสักขีย เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ฯ เมื่อครั้งยังเป็นเจ้าจอม
มารดา ทำเรียนปลาโฉมงามซึ่งชาวประมงลงชวนไว้ในคำขลนนั้น ทูล
เกล้าฯ ถวายให้เสวย

๕ เรียมร่ำรำลึกนอ	นวลสมร แม่เฮย
เคยตระกองบังอร	อันเนื้อ
ชลเหล้าทิชากร	กกคู่ เคียงเฮ
นิกเมื่อยามกอดเกอ	เกศแก้วกับกร

๖ ชลพัทตร์ผิวผ่องเพียง	ศศิธร
สบเนตรยิ่งคมศร	บาดชา
ฟังเสียงสุดอาวรณ์	หวังสวาท
งามท่วนล้วนลักษณล้ำ	แหล่งหล้าหาไหน

โคลง ๒ บทนี้เก็บจากพระราชนิพนธ์ กาพย์ห่อโคลงเห่เรือ ซึ่ง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงพระราชนิพนธ์ นับว่าผู้ศรัทธา
กันฉวยบอกต่อหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ เพราะฉะนั้นกาพย์ห่อโคลงเห่
เรือนคงจะได้ทรงพระราชนิพนธ์ก่อน พ.ศ. ๒๔๒๘ ไม่น้อยกว่า ๓ ปี
ราวๆ พ.ศ. ๒๔๒๕

๗	พรายพรายสุริเยศเยื้อง	เยี่ยมโพยม
	พรางพรางจับพรรณโฉม	นิมน้อง
	พราวพราวครุณโสม	ส่องคำ
	พรั่งพรั่งพาระจากห้อง	จักชำเห็นโฉม

พระราชนิพนธ์โคลงสี่สุภาพบทนี้ เก็บจากหนังสือพระราชหัตถเลขา
ถึงสมเด็จพระบรมราชินี พ.ศ. ๒๔๔๐ มีคำบางคำที่ทรงใช้ตรงกับภาษา
อื่นที่นิยมกัน คือคำ ครุณโสม ตรงกับ พาลจันทร์ และ Young moon.

พรรณนาชมความงาม

โคลง دنبาทกฤษร

๘	ไม้ละเมาะเกาะแก่งกัน	กรรกง
	แปดทิศเทียมมณฑล	ถิ่นนี้
	เว้นว่างระหว่างวง	เป็นช่อง
	สัดหีบเก่ากษ	ขอแดน

คิดได้ไปคล้องแม่น	เข้าง
เขาชอบ บขาดแคลน	ว่างบ้าง
อย่าท้อจิตต์ใจวัยยัง	จักต่อ คิดแฮ
เพียรมากบไรร้าง	เร็ดผล

โคลงกัณนิมเล่นเป็นโคลงคู่ เพราะฉะนั้นโคลง ๒ บทนี้ จึงให้
เลขที่แต่จำนวนเดียว โคลงคู่นี้ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อเสด็จประพาส
จันทบุรีเมื่อเสด็จถึงศกทศ

โคลง ๔ สุภาพ

๕ เกาะข้างแลเล่ห์ข้าง	ตัวเป็น
หลายล้ำซับซ้อนเห็น	คล้ำคลา
เมื่อยลเมื่อยามเย็น	อย่างคช ไชยเส
ยามเมื่อลงเล่นน้ำ	เนื่องผู้พึงกร

๑๐ สระบาปบาปก่อนสร้าง	ปางใด
สระบ่สระทรงใน	สร้างสร้อย
สระสนานยังอาลัย	นุชนาฏ
สระช่วยสระบาปน้อย	หนึ่งให้สบนาง

เก็บจากพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสจันทบุรี

๑๑ พระลบเจียนลับไม้	รอนรอน
แสงส่องสั่งอัมพร	พ่างข้อม
สี่สลับกับสาคร	เขียวโสด ใสแฮ
อีกหมู่ไม้ไล่ล้อม	เล่ห์ร้ายบายสี่
๑๒ บัณฑิตแข่งแข่ง	หลายเสียง
บ้างหยุดบ้างบินเจียง	สู้ไม้
ขึ้นรังร่วมคู่เคียง	กันพลอด
ฟังเพลินเพลินใจให้	ห้วงน้องเนาหลัง

เก็บจากพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสไทรโยค พ.ศ. ๒๔๓๖

๑๓ สุริยาเรื่องเรือพน	อัมพร แผลวเอย
หัวหมู่หมู่กรม	มั่วร้อง
เชยกล่ากลีบเกสร	เสาวรส รยนา
พรรคพิภพเหิรก่อ	เกริ่นเร้าเสียงระงม

เก็บจากพระราชนิพนธ์นิทราชาคริตคนเมือ กาหลิบ คณ พระบรรทม
ทรงพระราชนิพนธ์เมือ พ.ศ. ๒๔๒๑

๑๔ รังสรรค์สับสิ่งสิ้น สุดพรรณ นาเฮย
 แก้วประกิจแกมสุวรรณ เว้นฟ้า
 จับแสงอคนีสรรพ สุกส่อง แสงแฮ
 งามประเสริฐเลิศแหล่งหล้า โลกถ้วนสรรพเรณู
 เก็บจากพระราชนิพนธ์นิทราชาคริต ตอนอายุชมห้องในปราสาท
 ของกาหลิบ พ.ศ. ๒๔๒๑

จรรยาและภาษิต

โคลง ๔ สุภาพ

๑๕ ธรรมดาหมอแก้ไค่ รักษา
 รู้โรกกับสรรพยา จังไค่
 คนไข้ไม่บอกอา— การชง เป็นเฮย
 แก้กแก้ผิดไข เน้นช้านานหาย

พระราชนิพนธ์โคลงบทนพระราชทาน ท้าวภักทสารนรักษ์ เมื่อ
 รัชการเป็นเจ้าจอมอยู่งาน เป็นโคลงตัวอย่าง ในฐานะที่ทรงเป็นพระ
 อารยสอนตารแก่โคลง (ไค่ หมายความว่า ไข้)

๑๖ ชนพาลปานน้ำซัง เก็มเจียว
 ยาวใหญ่ไหลเป็นเกลียว ว้างไว้ว

ใสจริงแต่จิบเดียว
 มากก็มากคดโกง

๑๓ บัณฑิตจักเทียบแม่น
 เห็นขุ่นจอกเหม็นมี
 กระจายคิมเป็นดี
 น้อยยิ่งน้อยน้แก้ว

ฤๅดื่ม ได้เลย

คบค้าพาเสีย

นที จืดฤๅ

มากด้วย

ดลสุข เกษมแฮ

มอดได้ แทนตัว

โคลง ๒ ขทนเก็บจากพระราชนิพนธ์เสด็จประพาสจันทร์ ๒๔๑๘

โคลงกระทู้สภานิต

๑๔	รู้	แล้วไปหมั่นตั้ง	ใจทำ
	รัก	แต่นั่งไปเฝ้า	ชอบให้
	จัก	ดีจักชั่วสำ	เหนียวแน่น ใจนนา
	ดี	และร้ายจักได้	เสร็จด้วยตนทำ
๑๕	เห็น	ใดไปเก็บด้วย	ดวงกมล พี่เฮย
	งาม	ผาดงามพิศยล	หยาดฟ้า
	ตาม	นุชฟัสตุน	ตามติด
	ใจ	พี่เห็นงามกล้า	กัศณันไกรฉิน

๒๐	เห็น	ดีดาร์แล้ว	เต็มใจ
	งาม	เนตรเราอย่างไร	ห่อน ^๕ ร้อ
	ตาม	จิตต่อข้าตามใคร	จักเปื้อย เสียเส
	ใจ	ต่างใจจำ ^๕ ค้อ	ดูจะได้เห็นดี
๒๑	หยิ่ง	นักจกคบได้	กับใคร
	ไป	สู่ประชุมไหน	แตกฝ้าย
	ใคร	ใครบ่อยากไป	พบปะ ตนแฮ
	ชม	แต่ตนเดียวหม้าย	เพื่อนผู้หมู่พงศ ^๕
๒๒	อาลัย	มละน้อง	เนาวัง
	ใจห้วง	เป็นบ่วงหลัง	ลอดเกล้า [*]
	ยั้งหน่วง	ประหนึ่งตั้ง	ยู่ส่ง เสริมแฮ
	ชำหนัก	หฤทัยข้อง	ขัดกลุ้มรุมโรม
๒๓	รู้	อายห่อนแอบเอื้อ	เอาสิน บนแฮ
	อาย	บาปทราบผิดผิน	ห่อนพ้อง
	วาย	ทรัพย์ชอกหาเกิน	ทางอัน เอาเฮย
	ทุกข์	บ่ถึงตนต้อง	โทษร้ายภายหลัง

* คำสกดท้ายบาท ๒ เป็นเกล้า แต่ไม่สัมผัสกับคำที่ ๕ บาท ๔ เพราะฉะนั้นคำเกล้า
น่าจะเป็นคล้อง

- ๒๔ รู้ ประหยัดตัดรากล้ำ พาทาย
 ขลาด หน้อยค้อยขยับขยับ อย่าห้าว
 ขาด โทษโหดกัยสบาย สมจิตต์
 ผิด คาคมาก้าวร้าว เกิดร้ายตายโง
- ๒๕ รู้ ศิลปศาสตรสั้น สบสถาน
 กล้า และกล้าสารหาญ เส็กสู
 พา พลประจัญบาน ปรบักษ์ ปั่นแฮ
 ชอบ เกิดเพราะทนสู้ เกียรติไว้ในณรงค์
- ๒๖ เกียจ การสู้แกล้ง รังเกียจ
 คร้าน มากไม่ยอมเหยียด หัดต้อง
 การ ตนปั่นปละเอียด ไปอยาก เออแฮ
 เสียด ทรัพย์สิ้นพวกพ้อง เผ่าผู้หมู่พงศ์
- ๒๗ เพียร บ้างอย่างเจ็กเจ้า เข้าพอง
 ดี เพราะทนเด็กคะนอง แย่งขอ
 มี ของเล็กน้อยปอง แลกเปลี่ยน
 ผล เพิ่มเพราะเพียรต่อ จึงได้เลียงตน

โคลงกระทู้สุภาษิตนี้ ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐

๒๘ ความรู้คู่เปรียบด้วย	กำลัง กายเฮย
สุจริตคือเกราะบัง	ศาสตร์พ้อง
ปัญญาประจูดัง	อาวุธ
กมุตติต่างไล่ห้บ้อง	อาจแกว่งกลางสนาม

พระราชนิพนธ์ โคลงบทนี้ ทรงแต่งพระราชทานในสมภพสมัยของ หม่อมเจ้าหญิงประวาศ สวัสดิ์ ภายหลังมีพระราชหัตถ์ว่า “โคลงใน ขากท ๒ นั้น ถ้าเปลี่ยนได้เช่นกล์เสียก็ระกั ไม่ได้ร่างก่อน เขียนลง ที่เดียวไม่ได้ตรวจ แต่จะลบระชกเลอะไป หวังไว้ตามเก็บก็ได้” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘

วิจารณ์ฐานสุภาษิต

๒๙ สุจริตรวบยอดสั้น	สรรพมงคลเฮย
ห่อนยักอย่างย่นยง	ยิ่งฟ้า
โดยกลายฝ่ายไทยคง	เจือทูล จริตแฮ
หยั่งสถิติครั้งค้นคว้า	คู่ร้ายคงเห็น

๓๐ จำเป็นประกอบเกอ	การเพียร ด้วยนา
จักทราบดีร้ายเรียน	จึ้งรู้
เนกเต้าไต่ทางเตียน	ตลอดดู เร็วแฮ
กล่ามดีผิดมากผู้	เสาะพล่งพันครา

๓๑ ปัญญาความรอบรู้	เป็นทุน เดิมเฮบ
คำคิดสุจริตหนุน	ประต่อง
ไผ่กำทูลจรรจน	ตนตก เข็ญเฮ
แสดงเทียบคุณโทษเขื่อง	เยี่ยงอั้งทางสอง

โคลง ๓ ขทนเทียบวาทนเสียวช้วนาน ทรงพระวาทนพนธเมือ
 พ.ศ. ๒๔๓๒ เรียกว่าช้วนานภาษิต มีหลายเรื่องทวยกัน

สุภาษิตพิพิชธรรม

ความสุภาพ

๓๒ มีบุญหนุนแต่ครั้ง	หนึ่งคราว หนึ่งเฮ
ห่อนยังห่อนยื่นยาว	เกตุอกแคล้ว
กำเร็บจักเป็นราว	รอยดี ฉินพ่อ
เรียบราบสุภาพแล้ว	กลับได้สองกาล

ความรู้

๓๓ ยามรู้เรียนรำไว	หวังผล
ใช้ชอบจะชุนทน	เลิศล้ำ
ใช้ผิดจะกลับผจญ	ตนมอด ม้วยเฮ
ค้ำจ้งช้งชา	สนิกแล้วจึงขยาย

โคลงสุภาษิตพิพิพรรณมนี้ มีจำนวนถึง ๔๐ บท ทั้งต้นแต่ความ
สุภาพ ถึง ความสามัคคี จะเก็บไว้ในหนังสือเล่มนี้ไม่ได้ ผู้ใฝ่ใจใน
พระราชนิพนธ์เรื่องนันทาภิไธยในวชิรญาณพิเศษ

โคลงสุภาษิต อธิสปรกรณ์

พระราชนิพนธ์ โคลงสุภาษิตอธิสปรกรณ์นี้ ทรงแปลจากภาษา
อังกฤษ แล้วทรงแปลเป็นโคลง ๔ สุภาพ มีจำนวนถึง ๑๘ บท แต่ใน
ทหะวางเลขทศกถากอภัยโคลงเรื่องอนเพอริยาลำดับตลอดไป

เรื่องสุนัขป่ากับลูกแกะ

๓๔ (๑) ชาติกักขละดุร้าย	สันดาน
คงจะหาสิ่งพาล	โทษให้
ถึงจักกล่าวคำหวาน	คำชอบ ที่ดี
หาญหักเอาจนได้	ตั้งข้อเขาประสงค์

เรื่องค่างคาวกับวิเซล

๓๕ (๒) ผู้เฉลยฉลาดถ้อย	พาที
ถึงเรื่องจะราศี	ขุนข้อง
ผ่อนพูดผ่อนปรนดี	กลบเกลี่ย เสียนา
ฟังบ่บาดโสตพร้อม	รอดพ้นภัยเกษม

เรื่องลาภกับटकแตน

๓๖ (๓) เห็นใครเขากอบเกอ การใด ไตนา
 แม่นสิ่งพันวิสัย สุดอ้าง
 ตะกุกตะกายใจ ทะยานอยาก
 ทำเทียบแข่งเขาบ้าง บอกเบื่องลืมหาย

เรื่องสุนัขปากันนกระเรียน

๓๗ (๔) ทำคุณแก่ชาติร้าย โหดเห็น
 กลับกลอกบ ยั้งยืน ยึดไว้
 อย่าหวังตอบแทนกัน คุณชอบ คุณนา
 ความที่คุ้มภัยได้ นับคุ้มแรงเรา

เรื่องคนเฝ้าด่านกับช่างฟอก

๓๘ (๕) เฝ้าด่านการกลัวคลุก ของดำ
 ชักฟอกไฟขาวขำ คำเข้า
 ดีชั่วบาปบุญจำ แยกถิ่น สถานนา
 สองอย่างรวมร่วมเกล้า คลุกได้ฉันท

เรื่องเด็กกับตัวเพรีย

๓๕ (๖) จับผิดจับถูกคว่ำ ไหว่ชน
กับพุดลูกกลั่น หลอกด้วย
โดนพิษผิดถึงตน ตันอก อัดเฮย
หากว่าโดนใหญ่ม้วย มอดสิ้นวาชนม

เรื่องไก่กับพลอย

๔๐ (๗) นิสสัยใจบ่ต้อง การดี
พบสิ่งประเสริฐศรี ดีซ้ำ
ไปชอบไปชวนมี จิตต์ปรารถนา
ดูไก่พบแก้วล้ำ หลีกแล้วเสวย

โคลงสุภาษิต อีสปกรณมณัฏ์ ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ท้ายนิทานที่
ทรงแปล มีถึง ๑๔ บท แต่ที่รวบรวมไว้ในหนังสือเล่มนี้เพื่อเป็นตัวอย่าง
เพียง ๗ บทเท่านั้น

โคลงสุภาษิตบางปะอิน

ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐ พระราชนิพนธ์โคลง
เรื่องนมมามากยทด้วยกัน และทรงแบ่งเป็นข้อ ๆ บางข้อก็หลายบท

จึงระหมตความ เช่น ว่าด้วย ความรัก ความเกลียดชัง ความงาม
 ความเขื่อน่าย ความเขื่อน้าง ความอาลัย ความรียา ความ
 พยาบาท ความอาย ความชลาท ความเกียจคร้าน ความเพียร
 ความยุดติธรรม ความโทมนัส ความโสมนัส ความคก ความ
 ชื้อ ความโกรธ ถ้าจะเก็บทุกโคลงไว้ในทนต์จะเป็นหนังสือเล่มใหญ่
 ผู้สนใจจะหาอ่านได้ในวชิรญาณพิเศย

ในทนต์จะเก็บแต่บางข้อ เพื่อให้ชมฝพระโอยฐูเท่านั้น

ความเกียจคร้าน

๔๑ เกียจคร้านการดำชำ	เหล่าสตุล
เพียงแต่หาหนุณฑุ	ใส่ท้อง
ม้วนอนนึ่งเงอนงุน	งมเปล่า
ใส่เหบแห่งจกร้อง	รำไห้หาใคร

๔๒ อวฐแม่นเกียจคร้าน	อานจัด
จนถนิมจับถนัด	หนักตอ
วิทยาเกียจซ่อมหัด	หายเสื่อม
จนจวบเอาจริงร้อ	จักไฉนได

ความคด

๔๓ สับปลั๊กกลับกลอกกลิ้ง	เจียนกลม
เข้าชิดสนิทสนม	หีบขี้ม
ของใช้เครื่องทองถม	ทำสาบ ศูนย์แฮ
พูดล่อแต่พ้อปลื้ม	แปลกถ้ำอย่าทะนง
๔๔ บางคนฉลาดล้ำ	เลิศเหลือ
เสียแต่จริตคิดเจือ	บิดเบี้ยว
เจรจาจึงพ้นเฟือ	พึงยาก
แม่นประมาณตลาดเลี้ยว	เล่ห์เหลี่ยมแกมโกง

ความโหมนัส

๔๕ การใดใจสตัยตั้ง	สุจริต
ฤกระลับเป็นผิด	แพกข้อง
โหมนัสอดอันจิตต์	จักเปรียบ ใดเอย
เจ็บเพราะผิดปิดป้อง	ปกข้อดีศูนย์
๔๖ เมียรักศกดีใหญ่ได้	แต่งงาน
แปรประทุษรุจิตต์พาล	พางชู
โหมนัสถนดปาน	ป็นปัก ออกเอย
สุดรักสุดรอนรู้	เกียงแก้กลุใด

ความเย่อหยิ่ง

๔๗ หยิ่งเย่อเพยออกเขื่อง	ขอตน
กึ่งกำไ้ทองกล	เขื่องนั้น
หยิ่งนักจกั้ให้ผล	พลันไ้คน หักแฮ
เฉกเสพย้าพิสน	สุดสิ้นเสียบชนม์
๔๘ ชนหยิ่งไปชอบด้วย	ชนใด
พาลชอบพาลเพราะใจ	ต่อตอง
ชนปราชญ์ชอบปราชญ์ไซ้	คำชอบ กันแฮ
หยิ่งต่อหยิ่งกลับจ้อง	จ่อหน้าเงาสะพาน

สุภาษิตสอนผู้เป็นข้าราชการ

เก็บจากพระราชนิพนธ์นิทราชาคริต ทอน นางจอบแก้ว สอนบุตร
ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑

๔๙ มารดระจะแจ้งแจก	นิตินาร
ตามคติโบราณ	กล่าวไว้
วุฒิส่ประการ	ควรประกอบ ขศแฮ
สำหรับจัดติยราชไ้	เลือกเลียงมนตร

๕๐ หนึ่งมีชาติพื้นเนอง เสนา นานญา
 หนึ่งเจริญชนมา ยุแล้ว
 หนึ่งเรียนรอบวิทยา ขลทราบ เสร็จเฮย
 หนึ่งยังปัญญาแผ้ว ผ่องพันโรคเขลา
 ๕๑ ครอบเนาตำแหน่งได้ ฐานัน ครอบเฮย
 ฤๅบ่ครอบสัสรพ แต่ได้
 สองสามสิ่งสำคัญ ครอบปลูก เลี้ยงเฮย
 วายว้างห่างวุฒิให้ ทำนเว้นไปผะดุง
 ๕๒ ลูกเอชยามยากแล้ว ยามมี
 บรรพดเก๋ารุ่ เปียบไว้
 สุภามิตพาที่ ทำนกล่าว
 ดั่งแม่จ้กว่าให้ ลูกน้อยจงยิน
 ๕๓ เพื่อนกิน สันทรพย์แล้ว แหนงหน
 หาง่าย หลายหมื่นมี มากได้
 เพื่อนตาย ถ้ายแทนชี วาอาตม์
 หายาก ฝากผีไซ้ ยากแท้จักหา

โคลงเลขที่ ๕๓ ไม่ใช่บทพระราชนิพนธ์ เป็นโคลงซึ่งกรม
 สมเด็จพระเทศาภิบาลทรงพระนิพนธ์ ที่เก็บมาไว้ในหนังสือเพราะมีความค่อ

เนื่องกับโคลงพระราชนิพนธ์เลขที่ ๕๒ ซึ่งปรากฏในหนังสือพระราชนิพนธ์
นิทราชาคริต

โคลงสุภาษิตโสฬศไตรยางค์

ทรงแปลข้อความจากพระนิพนธ์ภาษาอังกฤษ แล้วทรงพระราชนิพนธ์
เป็นโคลง ๔ สุภาพ มี ๑๖ บทด้วยกัน ในหนังสือเล่มนี้ได้เก็บ
ทั้ง ๑๖ บท เพราะขาดแต่บทใดบทหนึ่ง ก็ไม่เป็นโสฬศไตรยางค์

๕๔	ปราชญ์แสดงคำวิด้วย	ไตรยางค์
	โสฬศหมดหมวดปาง	ก่อนอ้าง
	เป็นมาติกาทาง	บัณฑิต แสงเอย
	หวังสวัสดิ์จัดทุกข์สร้าง	สืบสร้างกุศล

สามสิ่งควรรัก

คือ ความกล้า ความสุภาพ ความรักใคร่

๕๕(๑)	ควรกล้ากล้ากลัวน้อย	ทั้งหทัย แท้แฮ
	สุภาพพจนภายใน	จิตดีพร้อม
	ความรักประจักษ์ใจ	จริงแน่ นอนฤ
	สามสิ่งควรรักน้อม	จิตดีให้สนิทจริง

สามสิ่งควรชม

คือ อำนาจปัญญา เกียรติยศ มัรรยาท

๕๖ (๒) ปัญญาสติลา เลิศญาณ

อำนาจศักดิ์ศฤงคาร มั่งข้ง

มรรยาทเรียบเสียมสาร เสงี่ยมเงื่อน งามนอ

สามสิ่งควรจักตั้ง แต่รื่องสรรเสริญ

สามสิ่งควรเกลียด

คือ ความทราย ความหยิ่งกำเริบ อักคัญญ

๕๗ (๓) ใจบาปจิตต์หยาบร้าย ทารณ

กำเริบเอิบเกินสกุล หยิ่งก่อ

อีกหนึ่งห่อนรู้คุณ ไครปลุก ผังเฮ

สามสิ่งควรเกลียดท้อ จิตต์เหี้ยมยำสมาน

สามสิ่งควรรังเกียจติเตียน

คือ ชั่วเลวทราม มารยา วิทยา

๕๘ (๔) ไขชั่วชาติต่ำช้า ทรชน

ทุจจริตมารยาปน ปกไว้

หึงสัจจิตต์คิดเกลียดคน ดีกว่า ตัวเฮ

สามส่วนควรเกลียดไกล่ เกลียดช้องสมาคม

สามสิ่งควรเคารพ

คือ ศาสนา ยุติธรรม ความประพฤติเป็นประโยชน์ทั่วไป
ไม่เฉพาะตัวเอง

๕๕ (๕) ศาสนาสอนสั่งให้ ประพฤติดี
หนึ่งยุติธรรมไปมี เลือกผู้
ประพฤติเพื่อประโยชน์ศรี สวัสดิ์ทั่ว กันแฮ
สามสิ่งควรรอบรู้ เคารพเรื่องเจริญคุณ

สามสิ่งควรยินดี

คือ งาม ทรงตรง ไทยแก่ตน

๖๐ (๖) สรรพางค์ใสภาคพร้อม ธัญลักษณ์
ภามิตจิตต์ประจักษ์ ช่อพร้อม
เป็นสุขใสตนรัก การชอบ ธรรมนา
สามสิ่งควรชักน้อม จิตต์ให้ยินดี

สามสิ่งควรปรารถนา

คือ ความสุขสบาย มิตรสหายที่คึก ใจสบายปรุปรุ่ง

๖๑ (๗) สุขกายวายโรคร้อน รำคาญ
มากเพื่อนผู้วนการ ชีพได้

จิตต์แผ้วผ่องสำราญ
สามสิ่งควรจักให้

รมย์สุข เกษมเฮ
รับร้อนปรารภนา

สามสิ่งควรอันวอนขอ

คือ ความเชื่อถือ ความสงบ ใจบริสุทธิ์

๖๒ (๔) ศรัทธาทำจิตต์หมั่น กงตรง
สงบระงับดับประสงค์ สิ่งเศร้า
จิตต์สะอาดปราศสิ่งพะวง วุ่นขุ่น หมองแฮ
สามส่วนควรไฝ่เฝ้า แต่งตั้งอธิษฐาน

สามสิ่งควรนับถือ

คือ ปัญญา ผลาก มั่นคง

๖๓ (๕) ปัญญาตรองตรึกล้า ลึกหลาย
ฉลาดยิ่งสิ่งเขมคาย กาดรู้
มั่นคงไม่กั่นกลาย คลอนกลั๊บ กลายแฮ
สามสิ่งควรกอบกู้ กับผู้นับถือ

สามสิ่งควรจะชอบ

คือ ใจอารีสุจริต ใจที่ ความสนุกเบิกบานพร้อมเพรียง

๖๔ (๑๐) สุจริตจิตต์โอบอ้อม อารี
ใจโปร่งปราศราคะ ชื่นชอบ
สิ่งเกษมสุขเปรมปรี่ คาพร้ง พร้อมแฮ
สามสิ่งสมควรต้อง ชอบต้องยินดี

สามสิ่งควรสงสัย

คช ยช หน้าเนื่อใจเลื่อ กลียกสยก
๖๕ (๑๑) คำขอยกย่องเทียร ทุกประการ
พัศตรจิตต์ผิดกันประมาณ ยากรู้
เร็วรักผลักพลันขาน คำกลับ พลันญา
สามส่วนควรแล้วผู้ พระพ้องพึงแคลง

สามสิ่งควรละ

คือ เกียรกราน วาจาพนเผื่อ หยอกหยายและแสลงหรือชกคช
๖๖ (๑๒) เกียรกรานการท่างัง การตน กิดิ
พุดมากเปล่าเปลื่องปน ปดเหล่น

คำแสดงเสียดแทงระคน
สามสิ่งควรทิ้งไว้

คำหยาบ หยอกฤา
ขาดสิ้นสันดาน

สามสิ่งควรกระทำให้มี

คือ หนังสือ เพื่อน ใจเย็นดี

๖๓ (๑๓) หนังสือสอนสั่งข้อ วิทยา

เว้นบาปเสาะกัลยาณมิตรไว้

หนึ่งขาดปราศโทษา คดีห่อ ใจเฮย

สามสิ่งควรมีให้ มากยิ่งขึ้นเจริญ

สามสิ่งควรจะหวงแหนหรือต่อสู้เพื่อรักษา

คือ ชื่อเสียงยศศักดิ์ บ้านเมืองของตน มิตรสหาย

๖๔ (๑๔) ความดีมีชื่อทั้ง ขศดา ศักดิ์เฮย

ประเทศเกิดกุลพงศา อยู่ยัง

คนรักร่วมอริยา ศักดิ์สุข ทุกข์แฮ

สามสิ่งควรสงวนตั้ง ต่อสู้ผู้เบียด

๒๓

สามสิ่งควรครองไว้

คือ กิริยาที่เป็นในใจ มั่งง่าย วาจา

๖๕ (๑๕) อากรณ์เกิดด้วย น้ำใจ แปรฤ
ใจซึ่งรีบเร็วไว ก่อนรู้
วาจาจักพูดใน กิจสบบ สรรพแฮ
สามสิ่งจำทั่วผู้ พัทธกัณฑ์หมั่นครองระวัง

สามสิ่งควรเตรียมเพื่อ

คือ อินทรีย์ ชรา มรณะ

๗๐ (๑๖) สิ่งใดในโลกล้วน เปลี่ยนแปลง
หนึ่งชราหยาบแรง เร่งรัน
ความตายติดตามแสวง ทำชีพ ประลัยเฮย
สามส่วนควรคิดค้น คดิรู้เตรียมคอย

โคลงสุภาษิตนฤพุมนาการ

โคลงสุภาษิตนี้ทรงแปลจากข้อความภาษาอังกฤษ ไม่ปรากฏว่า
ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อใด แต่สันนิษฐานว่าน่าจะทรงสมัยเดียวกับโคลง
โสฬศไตรยางค์ เนื้อเรื่องมีอยู่ ๑๐ บทด้วยกัน หมายความว่า

กิจ ๑๐ ประการที่ผู้ประพฤดียังไม่เคยเสียใจ

บทนำ

๗๑ บัณฑิตวินิจแล้ว

๔. เถลิงสาร สอนเอย

ทศนฤมณนาการ

ผู้ ชู
ขอช

เหตุผู้ประพฤติปาน

ดังกล่าว นั้นนอ

โหม่นสเพราะกิจนี้

ห่อนได้เคยมี

เพราะความดีทั่วไป

๗๒ (๑) ทำดีไปเลือกเว้น

ผู้ใด ใดเฮย

แต่ผูกไมตรีไป

รอบข้าง

ทำคุณอดหนุนใน

การชอบ ธรรมนา

ไว้ศัตรูปองมล้าง

กลับขร้องสรรเสริญ

เพราะไม่พูดร้ายต่อใครเลย

๗๓ (๒) เห็นห่างโมหะร้อน

ริษยา

สละต่อเสียคมารชา

ใส่ร้าย

คำเขมจาบจ้วงอา

ฆาตคู่ เจ้าญเฮย

ไปหมิ่นนินทาบาย

โทษให้ผู้ใด

เพราะถามฟังความก่อนตัดสิน

๓๔ (๓) ยินคดีมีเรื่องน้อย ใหญ่ไฉน ก็ดี
 ยังบ่ลงเห็นไป เต็ดถ้วน
 ฟังตอบขอบคำไข กิดใคร่ กรวญนา
 ห่อนตัดสินห้วนห้วน เหตุด้วยเบาความ

เพราะคิดเสียก่อนจึงพูด

๓๕ (๔) พากมีสติรู้ รอคิด
 รอบคอบชอบและผิด ก่อนพริ้ง
 คำพูดพ่วงลิจิต เขียนร่าง เรียงแฮ
 ฟังเพราะเสนาะต้อง โสตทั้งห่างภัย

เพราะอดพูดในเวลาโกรธ

๓๖ (๕) สามารถอาจห้ามงด วาจา ตนเฮย
 ปางเมื่อยังโกรธา ชุ่นแค้น
 หยุตคิดพิจารณา แพ้ชนะ ก่อนนา
 ชอบผิดคิดเห็นแม่น ไม่ยังเสียความ

เพราะได้กรุณาต่อคนที่ถึงอับจน

๓๓ (๖) กรุณานรชาติผู้	พ้องกับ	พิบัติเฮย
ช่วยรอดปลอดภัย	สว่างร้อน	
ผลจักเพิ่มพูนใน	อนาคต	กาลแฮ
ชนจักชูช่อช่อน	ป้างเมืองประจวบ	

เพราะขอโทษบรรดาที่ได้ผิด

๓๔ (๗) ไตกิจผิดพลาดแล้ว	ไปละ	ล้มเลย
ห่อนทฤษฐิมานะ	อ่อนน้อม	
ขอโทษเพื่อการระ	วายขาด	หมางแฮ
ดีกว่าปดอ้อมค้อม	คิดแก้โดยโกง	

เพราะอดกลนต่อผู้อื่น

๓๕ (๘) ขันตีมีมากหม่น	สันดาน
ใครเกะกะระราน	อดกลน
ไปฉุนเฉียวเฉกพาล	พาเดือด
ผู้ประพฤติดังนั้น	ร้อนพ้อ
	จักได้เย็นใจ

เพราะไม่ฟังคำคนพูดเพศนิทาน

๘๐ (๕) ไปฟังคนพูดฟัง	พื้นเพื่อ
เท็จและจริงงานเจอ	กละเกล้า
ก็มีดเที่ยวกรัดเถื่อ	ท่านทั่ว ไปนา
ฟังจะพาพลอยเข้า	พวกเพ้อร้างวาน

เพราะไม่หลงเชื่อข่าวร้าย

๘๑ (๑๐) อีกหนึ่งไปเชื่อถ้อย	คำคน ลือเฮ
บอกเล่าข่าวเหตุผล	เรื่องร้าย
สืบสอบประกอบจน	แจ่มเท็จ จริณา
ยัง บ่ด่วนชักย้าย	ต้นตอ์ก่อนกาล ฯ

๘๘
เบตเตตต

พระราชปรรณเกาส์ซัง

๘๒ ถิ่นสุขกายสุขด้วย	ถิ่นดี
จิตต์ไปรงปราศราก็	ชุ่มชื่น
สองสุขแห่งชาวสี่	ซังเกาะ น้เฮ
อายุข้อมเย็นพัน	แต่ร้อนเรือนริม

เก็บจากประพาสจินทรวิ พ.ศ. ๒๔๒๐

โคลงพระราชปรารภความสุขทุกข์

๘๓ (๑) ความรักจักทำให้	เห็นชัด เจนฤ
รักสิ่งทรัพย์สมบัติ	มากล้ำ
ชะล่าหลางจากชีพพลัด	เพราะทรัพย์ แลเฮย
รักเช่นนี้มากล้ำ	เกลือกกลุ่มประชุมชน
๘๔ (๒) อักกลหนึ่งนั้น	รักสุข สบายนอ
เห็นที่ไหนดลทุกข์	เรื้อง
เวียงสวรรค์มีสนุก	เพราะปราศ สุขเฮ
แสวงสุขเมื่อสร้างข้าง	นำให้ใจสบาย
๘๕ (๓) ชีวิตมนุษย์นี้	เปลี่ยนแปลง จริงนอ
ทุกข์และสุขพลิกแพลง	มากคร้ง
โบราณท่านจึงแสดง	เป็นเยี่ยง อย่างนา
ชวนับเจ็ดทาง	เจ็ดข้างฝ่ายดี

๘๖ (๔) เป็นเด็กมีสุขคล้าย	ดิรฉาน
รู้สุขรู้ทุกข์หาญ	ขลาดด้วย
ละอย่างละอย่างพาล	หย่อนเพราะ เผลอแฮ
คล้ายกับผู้จวนม้วย	ชีพสิ้นสติศูนย์

โคลงชมเรือยอดไชยา

พระราชทานกรมพระยาคำรงราชานุภาพ	
๘๗ รถเร็วเรือว่องน้ำ	เรือนสบาย
เมื่อยข้ออีกสหาย	ร่วมไร
ไปไหนจะวาย	ความสุข
เรือยอดไชยาใช้	ชอบต้องตามแผน

โคลงแต่งสี่ตามวัน

พระราชนิพนธ์ นมกยสวัสดิรักษาของสุนทรภู่	
เก็บจากพระราชนิพนธ์นิทราชาคริต	
๘๘ บรรสานสี่สอดเสื่อ	วันเสาร์
พนมวังอ่อนงามเพรา	เพริศพรั่ง
อาภรณ์พิจิตรเฉลา	ฉลิกสุ พรณแฮ
นิลมนัรัตน์กลัง	กลอน้ำสาลาสลัว

ดิรฉาน ควรจะเป็นดิรฉาน

๘๕ แต่งตัวบำทมราคัน	วันรวิ
จัญจรัสรัตตมณิ	แจ่มจำ
แสงจันรับพรรณฉวี	แดงเปล่ง
สวมนอบสนิทพ้า	แต่พันพรรณแดง

๘๐ จันทรเปล่งนุ่งหม่มผ้า	โคมพัสตร์
แต่งเครื่องสัขาจรัส	ผ่องแผ้ว
มุกดาสกาวัตน์	เรียบระดับ
เปล่งเปลี่ยนโอปอลแก้ว	กอบรุ่งเรือนชู

๘๑ ชมพูพรรณพัสตร์ไซ	อังการ
มณีจักรัตนประพาล	เผือกกล้า
ประดับสรพอลังการ	งามเง
ผาดพิศพิจิตรล้ำ	เล่ห์เพียงอัปสร

๘๒ พัสตราภรณ์พุดพัน	เขี้ยวสร—	พลึงแฮ
ขจรัสรัตนปลั่นทน	เลื่อมแพรว	
มรกตสดสีบรร	เจอดเพริศ	พรายเฮย
ซ้าซ่อนอาภรณ์แผ้ว	เพ่งเพียงพะวงตาย	

๕๓ แต่งกายพฤษหัตถ์สรวน	สี่เหล็อง
ดูคังกาญจนประเทือง	เทียบแท้
ไพฑูริย์รัตนรองเรือง	รังสฤษฎ์
ผาดผ่านสังวาลแม่	กลับกลิ้งกลอกน่าย

๕๔ พรรณรายเพ็ชรรัตนรัง	เรื่องจรัส จรูญเฮย
วันศุกร์ประสาธน์จิต	รจิตไว้
นำเงินพิพิพัส—	ตราส่ง ขับแฮ
งามเงื่อนเตือนเนตรให้	แต่ตั้งตะลึงหลง

โคลงพระราชนิพนธ์พระราชทาน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ (รัชกาลที่ ๖) เมื่อดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร
ในสมัยที่เสด็จประพาสยุโรป พ.ศ. ๒๔๕๐ ถึงต่อไปนี้

๕๕ สงครามบไซสัน	สัจธรรม์ เทียวเฮย
ผู้เพอชาติภูมิกัน	ชอบบ้อง
อนึ่งผู้จตุกรกัน	เป็นขวาก รวเฮ
ชนกาจกวนอ่อนข้อ	ขัดกังควกรการ

๕๖ รอญราญโดยเหตุเกอ	แก้ตน
มุ่งประโยชน์เพื่อผล	ต่ำช้า
สงครามที่เกิดกล	คำกล่าว นินา
ควรดีว่าบร้า	ชั่วร้ายอาชรม

๕๗ ผูกคนกำเนิดคล้าย	คลึงกัน
ใหญ่ย่อมเพศผิวพรรณ	ต่างบ้าง
ความรู้อาจเรียนทัน	กันหมด
ยกแต่ชั่วดีกระต่าง	อ่อนแก่ฤไหว

พระราชนิพนธ์ ในหนังสือโคลงภาพพระราชพงศาวดาร ซึ่งทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กวีแย่งหน้าทักกันแต่งเป็นตอนๆ ใส่กรอบ
กระเจกเป็นบานๆ ประดับพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า
พทุฑฒินมัย เจ้าฟ้าตรีเพ็ชรอุมาธรรมา เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ มีหลายโคลง แต่ที่เก็บมาเป็นตัวอย่างในหนังสือ
นี้เพียง ๒ บท กล่าวถึงแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อพระเจ้า
หงสาวดีบุเรงนองยกกองทัพมาประชิดพระนครศรีอยุธยาฯ ท่อไปนี้

๕๘ พระมหาจักรพรรดิแผ้ว ภูวดล สยามเฮบ
 วางค่ายรายรพล เพียบหล้า
 ดำริจักไกรยล แรงศึก
 ยกนิกรทัพกล้า ออกตั้งกลางสมร

๕๙ บัณฑิตอรชรเรศผู้ พิสมัย ท่านนา
 นามพระสุริโยทัย ออกอ้าง
 ทรงเครื่องยุทธพิชัย เช่นอุป ราชเฮ
 เกล็ดคชาธารกว้าง คบเข้าขบวนไคล

โคลงพระราชนิพนธ์ในงานเลี้ยงโต๊ะปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๗ ทรง
 แต่งฉอกรมหลวงพรหมฯ กับกรมพระสุมมต ซึ่งพวงลาฉนวนซสามเณร
 ค่อยไปนี้

๑๐๐ แม่ม่ายตัวแก่สิ้น เสียผู้
 ชายบวชเนนป้าร้าง คร่ำแก่
 งานเสี่ยงไม่วีคิตกลัว กรรมบาป
 แก้วดีของเราแล้ อย่าให้เป็นเหมือน

โคลงพระราชนิพนธ์ พระราชทานท้าวภักทสาธนูรักษ์

๑๐๑ ความรักจักเปรียบด้วย	ใบบัว
เด็ดกิ่งขึงใยพัว	ห่อนม้วย
บริสุทธิ์ ฤจกถลัว	ใบเน่า โฉนนา
รักต่อรักร่วมด้วย	เด็ดได้ฉันทิ

๑๐๒ บัวโรยราเร็ดร้าง	แรมไป
เพราะสัตว์พิบัติใบ	บ่อนไส้
ถึงโรยเท่าไรไร	กลีบออก ใหม่นา
กลัวกก็กลวแต่ให้	คิดแล้วคงเห็น

พระราชนิพนธ์อันลือไกลระเลงพวย เมื่อพระมหาอุปราช
 ครอบงำ

๑๐๓ ทุกสถานธารศมนัน	แมนพอง ไร่ฤ
หวังจักไว้ให้สร้ง	เซราะน้ำ
ปางร้างอรอนงค์	แขนงโศก
สร้งบ่สร้งใจซ้ำ	เช่นน้ำสละสมร ฯ

๑๐๔ บุญใดมาได้เที่ยว	แสนสนุก
ฤบาทปมาทำทุกข์	โทษให้
จากมา ฤมีสุข	สักครู่ เดียวนา
กันแต่ให้แล้วให้	เล่าเล่าเหลือทน

๑๐๕ หนองบัวค่ายเก่าตั้ง	แต่เดิม
หวนฤหายชั้นเหิม	อกอน
หนองบัวยิ่งมาเดิม	แต่โศก
บัวว่าบัวขบขึ้น	เปลี่ยนไว้ให้ชม

โคลงเลขที่ ๑๐๔, ๑๐๕ นี้	เก็บจากพระราชนิพนธ์โคลง
นิราศของท้าวสุภักการภักดิ์ (นาก)	เป็นสำนวนนิราศ อย่างนิราศ
นรินทร์	

๑๐๖ ขอพระไทรรัตนเรือง	เลอคุณ
ดับพิบัติอาตร	ปลั่งเปลือง
สมบัติพิพัฒน์วิบูลย์	ชยทุก ทิศเทอญ
สยามรัฐจงเจริญเรือง	อย่ารู้แรมเขมม

พระราชนิพนธ์ โคลงบทนี้ เก็บจากพระราชนิพนธ์ โคลงพิชิตอนา
และคเชนทศิวสานาน ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔
เป็นหนังสือที่ให้ความรู้ ในทางวรรณคดี และราชประเพณีดีมาก

โคลงวิวิธมาลี

๑๐๗ วยงวงบรมราชเจ้า จอมสยาม
 ปราสาทรัตนพิมาน หยาดฟ้า
 สรรพสิ่งวิจิตรงาม ฉลัดลวด ลายแฮ
 แสงสุวรรณไฉ้จ้า จับหา

๑๐๘ สกลมารคสะอาดล้วน เสลา ปุแฮ
 ดึกหมู่แถวเต็งยาว ขัดส้าง
 ดำหนักพระวงษา นวงษ์รบ รยงแฮ
 ทุกแหล่งเลอศลาสร้าง สิบมา

โคลงวิวิธมาลีเป็นโคลงคู่ เพราะเกี่ยวข้องกับสัมผัสระหว่างบทต่อบท
 เช่นคำสุดท้ายของบทที่ ๑ คือ คำ หาว ต้องรับสัมผัสกับ คำที่ ๕
 บรรทัดที่ ๑ บาท ๓ คือ ยาว ทั้ง ๒ โคลงนี้เก็บจากพระราชนิพนธ์
 โคลงกัณเฑาะฐกัณฑ์ ทรงพระราชนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕

พระราชนิพนธ์ฉันท

พระราชนิพนธ์ฉันท ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีน้อย
 แต่ทั้งนี้ไม่ใช่ว่าพระองค์ไม่ทรงชำนาญในการแต่งฉันท เพราะเท่าที่
 เก็บได้ในที่ต่างๆ พอเป็นตัวอย่างนี้ ล้วนแต่ทำให้เห็นว่าทรงสนทนาก
 ในเชิงฉันททุกชนิดเหมือนกัน ที่น้อยเห็นจะเป็นด้วยไม่โปรด

ฉันทที่ปรากฏต่อไปนี้ เกือบจากพระราชนิพนธ์ไคยวิชัยมทรา และ
 กวียเหตุที่พระราชนิพนธ์ไคยวิชัยมทรา เป็นหนังสือซึ่งทรงพระราชนิพนธ์
 ลือช้างใน (อย่างคุณสุวรรณ คุณพุ่ม ฯลฯ) แต่งหนังสือใช้ถ้อยคำ
 ครึๆ และเข้าใจเอาเอง พระราชนิพนธ์ฉันทที่เก็บมาเป็นตัวอย่างนี้
 จึงใช้ถ้อยคำอย่างไคยวิชัยมทรา แต่เชิงกวี และข้อบังคับฉันท ทรงแ
 ภิบาลอย่างเคร่งครัด

อินทรวีเชียร

รัตนานภาดล	สุริเยศประภาพราย
เคหาสนบุตรชาย	ศิริรัตน์สำหรับสงวน
บรรจ้ฐรณ์สมรรถ	ยและรัตนกิริมย์ควร
กลางที่ประชุมมวณ	ชนปราชญ์คำรตนา
หมายเหตุ	เมื่อพถลงเชิงกวี และคณะฉันท กักเขี่ยม
เมื่อนกลดคำและข้อความก็เข้าใจยาก	แต่

วสันตดิถี

ปางบ้วยประกอบทุพลภาพ	มุขแพทย์ คือเทวัญ
ปางโรคทุเลาบมิจะบรร	ลยแม่นมมนุษย์ชน
ปางโรคกำเริบผรุสแรง	กลยักษมายล
ปางหายและเห็นพิทยดล	ดุจพรพรกษิษาจาร

อินทวงศ์

เสร็จกัณโชน์กิจ
เม้นปั่นจะยังมี

และนิสัทนัจะพวงจะพี
คุณเลิศพิลึกกำลัง

เสพแล้วและลีลา
ไกรวียงประดุงตั้ง
หมายเหตุ

ชนมาอยู่จริง
ชีวม้วยมฤตยู

โบราณใช้สัระชา เป็นคำลหุ

สัทรานันท์

วิทยาเฉลิมผู้ประจักษ์ทราบ
เสมอมรรยาม

สรวีลยงาม
ประชุมชน

วิทยาเป็นทรัพย์สำหรับตน
เนื่องพิพัฒน์ผล

บมิขณะจะวิจล
พิบูลบาล

วิทยาดังเครื่องวิวิธดา
สรรพเพรียงมาน

ยศสุชนสาร
ประกอบมี

วิทยาคือครุคณาปรี
ท้าวพิภพมี

ชววิยครุควี่
ตริตราไกร

อินทรวีเชียร

กินเข้ากะเกงนก	บมิอื่นจะเปรียบปาน
ไส้กรอกก็ไผพาร	รสต้องประสงค์เสวย
* กรมขุนสหายบาน	จะประพันธ์นิพนธ์เฉลย
ทำสักรวาเอย	จะเสนาะนันทนา

อินทรวีเชียร

ปางบรรลุด้าวแดน	นครศสมุทแขวง
นามมีบุรีเกลลง	ก็ประทับ ณกลางชล
ในช่องเสม็ดมี	ศิขเรศ ณกลางชล
นามเกาะเสม็ดดล	มหามโฬพาร
เรือตามก็หลามจอด	ระยะเนืองนทีธาร
เรือลำประจำการ	ธรรว่อนระวังระไว
กันโบตทหารยุทธ	อริราชจัตถ์
สาตราที่เกรียงไกร	ระกะตั้งประดังกอย

โตฏกฉันท

กะทะนทะลุเถอะ	ประปรุเปรอะระกะไป
ชะถนิมนิกะไร	ครีคระเป็นกระทะนาน

* กรมขุนในทนต์ หมายความว่าถึงเจ้านายพระองค์ใดไม่ปรากฏ

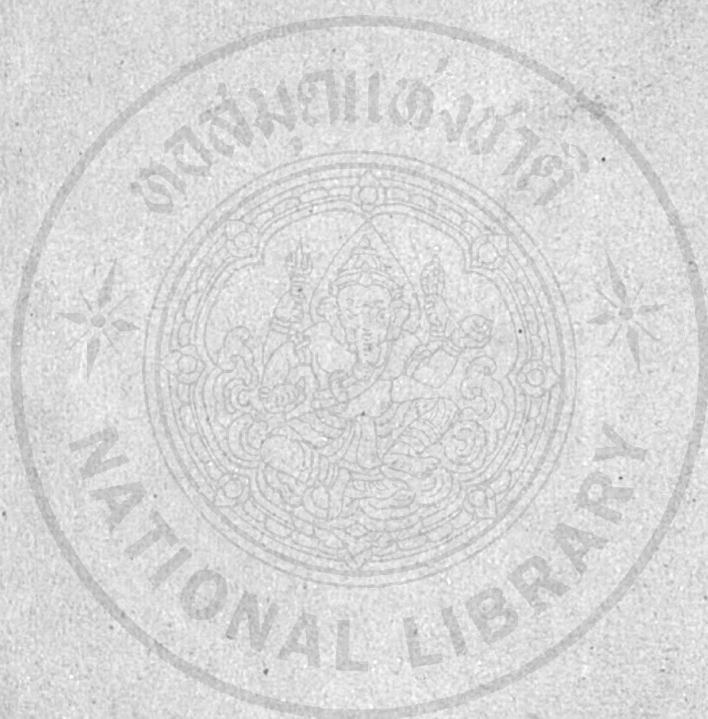
ภาพย่นะบัง

นอกจากพระราชนิพนธ์ชนิดต่างๆ ดังตัวอย่างที่เก็บมารวบรวมไว้ในหนังสือนี้ ยังมีพระราชนิพนธ์ภาพย่นะบัง ซึ่งผู้พระโอรสก็เลิกลืม ที่มาไว้ในประเภทนี้เช่นนี้ ก็เพราะกวีนิยมเล่นภาพย่นะบังกันไปกันมา

ขามเย็นเด่นรำสำราญ สังกัดขัณฑ์ขาน
บรรเทิงละเลิงกลางแปลง จันทรเห็นเด่นแดง
อุทกิตยัตติยอดไม้แฝง จันทรเห็นเด่นแดง
ดังลอยมาถึงแลเรา
อยู่สูงสุดล้ำทำเนา โนนแน่นขุนเขา
ยังพลอยมาลอบชำเลื่อง

เก็บจากพระราชนิพนธ์ ขกละคร เวียงเงาะขาว

ก.ค